

OBSERVATORIO DE DESENVOLVEMENTO RURAL E DEMOGRAFÍA

DOCUMENTO EXPLICATIVO

Plataforma Cívica Milenio

Ourense, 2026

O reto demográfico e o territorio que o sostén.

Que é

O Observatorio de Desenvolvemento Rural e Demografía é unha das liñas estables de traballo da Plataforma Cívica Milenio. Une nunha soa mirada as dúas caras dun mesmo desafío ourensán: a **realidade demográfica** da provincia —unha das máis singulares e esixentes de España— e o **medio rural** que constitúe a maior parte do seu territorio. Demografía e territorio son inseparables: os datos de poboación só se entenden sobre o terreo onde a xente vive ou deixa de vivir, e o futuro do rural depende das dinámicas demográficas que o atravesan.

O Observatorio propónse achegar unha mirada cívica estable a este desafío estrutural: análise rigorosa dos datos demográficos, seguimento crítico das políticas que afectan á poboación e ao territorio, atención específica ao despoboamento de aldeas, defensa do medio rural como espazo con futuro, e propostas construtivas. Sen alarmismo nin compracencia, sen nostalxia nin resignación: coa sobriedade técnica que o asunto esixe.

O que o Observatorio non é: unha oficina de estatística (función do IGE, o INE e outros organismos); unha axencia de desenvolvemento rural (función de AGADER, os Grupos de Desenvolvemento Rural e INORDE); unha axencia de promoción demográfica ao servizo de ningún concello; un sindicato agrario nin unha organización do sector primario; un grupo de presión a favor ou en contra de modelos migratorios; nin un órgano de xestión de axudas ou subvencións.

O que o Observatorio si é: un espazo civil independente de análise, seguimento e proposta sobre a demografía e o medio rural ourensáns; un agregador e tradutor de información dispersa entre fontes estatísticas, administracións, organizacións agrarias, GDR, academia e prensa especializada; un foro plural de debate público fundamentado; un avaliador cívico

das políticas demográficas e rurais; e unha ponte entre o medio rural e os espazos urbanos de decisión.

Contexto

Ourense presenta un dos perfís demográficos máis singulares do conxunto español. Xunto con Lugo e un grupo reducido de provincias do interior peninsular —Zamora, Salamanca, Soria, Teruel, Cuenca— integra a denominada Serranía Celtibérica e, en xeral, a España con maiores dificultades demográficas estruturais. Os seus trazos definitorios: unha taxa de avellentamento entre as máis altas de España, un saldo vexetativo cronicamente negativo (máis falecementos que nacementos durante décadas), unha intensa concentración da poboación nos poucos núcleos urbanos e unha dispersión extrema no medio rural, articulado en centos de parroquias e milleiros de aldeas, moitas con poboacións moi reducidas ou xa despoboadas.

Este perfil non é conxuntural: é o resultado de procesos que se estenden ao longo de varias xeracións —emigración interior e exterior masiva no século XX, caída sostida da natalidade, avellentamento progresivo e abandono rural acelerado— e, polas inercias propias da demografía, os seus efectos seguirán proxectándose durante décadas, independentemente das políticas que se adopten a curto prazo.

A un tempo, ese medio rural —que é a maior parte do territorio provincial— concentra recursos extraordinarios: catro denominacións de orixe vitivinícolas (Ribeiro, Valdeorras, Monterrei, Ribeira Sacra), sectores agroalimentarios singulares (castaña, mel, queixo, leite), paisaxes culturais de primeira orde, un sistema de comunidades de montes con figura xurídica propia e un tecido asociativo e cooperativo significativo. Trece comarcas tradicionais articulan un territorio diverso en paisaxes, modos de vida e dinámicas. Calquera análise honesta debe atender ambas as caras: o rural ourensán non é só un sumatorio de problemas, senón tamén un territorio con futuro.

Atención política recente e dispar. A cuestión demográfica e rural gañou visibilidade política. No nivel estatal existe un Comisariado Especial do Goberno fronte ao Reto Demográfico e unha Estratexia Nacional; a Xunta conta con instrumentos específicos; a Deputación creou unha Vicepresidencia 2.ª de Reto Demográfico; a Unión Europea destina fondos relevantes a rexións de baixa densidade (Política de Cohesión, PAC, FEADER, LEADER, Pacto Rural) e mantén a Rede Sur-Suroeste-Atlántica (SSPA). Hai, pois, atención institucional e recursos. O que queda por dilucidar —e onde unha avaliación cívica sistemática achega valor— é se esa atención se traduce en políticas eficaces, ben coordinadas e proporcionais ao reto, e se responden ás necesidades reais do territorio.

Por que un só observatorio. Demografía e desenvolvemento rural foron concibidos inicialmente como dúas liñas cunha fronteira moi fina entre si. A experiencia aconsella integrais: comparten diagnóstico (a Ourense avellentada e dispersa), comparten aliados (Reto Demográfico, AGADER, GDR, INORDE) e comparten horizonte. Reunilas nun observatorio non dilúe o seu obxecto, refórzao. O Observatorio mantén cooperación natural

cos de Acción Social (dependencia, soidade, servizos sociais), Educación (escola rural), Mobilidade (accesibilidade territorial), Gobernanza Local (administracións pequenas), Patrimonio (patrimonio etnográfico rural), Termalismo (vilas termais rurais), Camiño de Santiago (paso polo rural) e Cultura (cultura rural viva).

Que fai

O Observatorio articula a súa actividade en seis eixes complementarios. Como no resto de observatorios da Plataforma, a activación efectiva de cada eixe será progresiva, en función dos recursos e das alianzas acadadas.

Eixe 1. Observación e diagnóstico demográfico

Seguimento sistemático da realidade demográfica ourensá: evolución, estrutura por idades, distribución territorial, dinámicas naturais (nacementos, defuncións) e migratorias (emigración, retorno, inmigración), proxeccións a medio e longo prazo.

Recompilación e análise sistemática de fontes oficiais (IGE, INE, Censo, padrón, estatísticas vitais).

Informes periódicos sobre a evolución demográfica da provincia e as súas comarcas.

Visualización accesible dos datos para uso cidadán, mediático e educativo.

Atención a estudos e proxeccións académicas relevantes.

Eixe 2. Políticas demográficas e rurais

Seguimento crítico do deseño, execución e resultados das políticas que afectan á poboación e ao territorio, en todos os seus niveis: PAC, PDR, LEADER, Reto Demográfico, Plan Estratéxico de Galicia, Política de Cohesión e fondos europeos. Avaliación da coherencia entre obxectivos declarados e recursos asignados.

Análise comparada da execución de fondos europeos (demográficos e rurais) na provincia.

Seguimento de LEADER e do traballo dos Grupos de Desenvolvemento Rural ourensáns.

Avaliación cívica da Estratexia fronte ao Reto Demográfico e da actuación da Vicepresidencia 2.ª da Deputación.

Atención a procesos europeos relevantes (Pacto Rural, Visión Rural Europea, vindeiro marco financeiro).

Eixe 3. Despoboamento, aldeas e cohesión territorial

Atención específica ao fenómeno extremo do despoboamento de aldeas e á dimensión migratoria da demografía. Non se trata só de poboación agregada: trátase de núcleos concretos con nome propio, en risco de desaparición física e simbólica, e das persoas que se van, retornan ou chegan.

Identificación e seguimento das aldeas en maior risco de despoboamento; documentación da súa memoria.

Análise de experiencias de recuperación de aldeas en Galicia e territorios comparables.

Estudo dos fluxos migratorios: emigración, retorno da diáspora, atracción de novos poboadores (neorruralismo, programas de acollida).

Análise da integración de poboación inmigrante con criterios técnicos e sen instrumentalización política.

Eixe 4. Sector primario e economía rural

Atención ao sector primario e agroalimentario ourensán e á diversificación económica do territorio, coas súas singularidades: catro denominacións de orixe vitivinícolas, castaña, mel, produtos lácteos, gandería, silvicultura e produtos diferenciados.

Análise do estado e evolución dos sectores estratéxicos.

Seguimento da remuda xeracional e da incorporación de mulleres e mozos ao sector.

Estudo do cooperativismo agroalimentario e das cadeas de valor.

Atención á innovación produtiva, á economía social, ao agroturismo e á calidade diferenciada.

Eixe 5. Servizos públicos e gobernanza do medio rural

Vixilancia do acceso da poboación rural aos servizos públicos esenciais e atención ás estruturas propias de gobernanza do rural galego. A calidade de vida no territorio depende decisivamente da equidade no acceso aos servizos.

Mapeo do estado dos servizos públicos (saúde, educación, transporte, telecomunicacións, comercio de proximidade, banca, dependencia) nas comarcas rurais.

Análise do despregamento de fibra óptica e do peche de oficinas bancarias, escolas ou consultorios.

Estudo das comunidades de montes veciñais en man común, mancomunidades, parroquias e GDR.

Propostas sobre novos modelos de prestación de servizos adaptados á realidade demográfica.

Eixe 6. Foro e proposta

Espazo público estable de reflexión e debate sobre demografía e mundo rural en Ourense, con participación plural e vocación construtiva. Formulación de propostas concretas dirixidas a administracións, institucións e sociedade civil.

Xornadas anuais sobre o estado da demografía e o medio rural ourensáns.

Mesas redondas e ciclos temáticos sobre aspectos específicos.

Publicacións periódicas de seguimento e análise.

Formulación de propostas estruturais e de medidas concretas.

Para que

O Observatorio persegue cinco obxectivos articulados:

1. Achegar coñecemento rigoroso.

A cuestión demográfica e rural débatesse con frecuencia desde o dato solto, a intuición ou o prexuízo. Unha análise sistemática, accesible e tecnicamente solvente cambia a calidade do debate.

2. Avaliar as políticas.

Demografía e rural mobilizan recursos públicos significativos. A súa avaliación cívica complementa os controis institucionais e achega perspectiva cidadá.

3. Cambiar a mirada.

O relato ourensán oscila entre o alarmismo, a resignación e a nostalxia. O Observatorio propón unha mirada serena, técnica e prospectiva, que recoñece as dificultades sen esgotarse nelas e que identifica oportunidades sen caer na compracencia.

4. Dar voz ás aldeas e tender pontes.

As aldeas en proceso de despoboamento rara vez son protagonistas do debate sobre o seu destino. E o rural e a cidade viven ás veces de costas. O Observatorio contribúe a que esa voz se escoite e a unha mirada provincial integrada.

5. Contribuír ao debate europeo.

Ourense é laboratorio europeo do reto demográfico e rural: territorio elixible para os principais programas da Unión, espazo de cooperación transfronteiriza co Norte de Portugal, caso de estudo para o Pacto Rural Europeo. O Observatorio pode proxectar a experiencia ourensá neses espazos.

Como traballa

O Observatorio é unha liña de traballo permanente da Plataforma Cívica Milenio. Carece de personalidade xurídica propia: opera baixo a dirección da Xunta Directiva, cunha persoa coordinadora designada e un equipo de colaboradores que pode integrar tanto a persoas asociadas como a colaboradores externos cualificados (demógrafos, xeógrafos, sociólogos, economistas, enxeñeiros agrónomos e forestais, xuristas especializados en dereito local e migratorio, profesionais das estatísticas públicas e do sector agroalimentario).

O seu método réxese por seis principios:

****Rigor:**** toda análise baséase en datos verificables, na literatura técnica e científica dispoñible e na consulta a actores do territorio. As opinións distínguense claramente dos feitos.

****Coñecemento situado:**** non se analiza o rural desde despachos urbanos; faise traballo de campo e escóitase a quen habita o territorio.

****Neutralidade e pluralismo:**** o Observatorio escoita a sindicatos agrarios, cooperativas, comunidades de montes, GDR, administracións e asociacións veciñais sen tomar partido sectorial nin partidario. Os debates demográficos rozan cuestións sensibles (migración, integración, identidade): abórdanse con datos e respecto ás distintas sensibilidades.

****Independencia:**** o Observatorio non representa intereses de organización, cooperativa ou empresa concreta.

****Apertura:**** os traballos son de acceso público e reutilizables, en formatos compatibles co seu tratamento posterior.

****Mirada longa:**** a demografía e o desenvolvemento rural pénsanse en horizontes xeracionais, non en lexislaturas.

Aliados naturais

O Observatorio identifica como interlocutores prioritarios:

Instituto Galego de Estatística (IGE) e Instituto Nacional de Estadística (INE).

Comisariado Especial do Goberno fronte ao Reto Demográfico e Rede SSPA (Áreas Escasamente Poboadas do Sur de Europa).

Xunta de Galicia (departamentos competentes en demografía e medio rural), Consellería do Medio Rural e AGADER (Axencia Galega de Desenvolvemento Rural).

Deputación Provincial de Ourense (especialmente a Vicepresidencia 2.ª de Reto Demográfico) e INORDE.

Grupos de Desenvolvemento Rural (GDR) da provincia.

Consellos Reguladores das denominacións de orixe (Ribeiro, Valdeorras, Monterrei, Ribeira Sacra).

Organizacións agrarias (Unións Agrarias, Sindicato Labrego Galego, ASAGA) e cooperativas agroalimentarias.

Comunidades de Montes Veciñais en Man Común e as súas organizacións representativas.

FEGAMP e concellos da provincia, en particular os máis afectados polo despoboamento.

Universidades do Sistema Universitario de Galicia (Xeografía, Socioloxía, Economía aplicada, enxeñarías agronómica e forestal).

Asociacións veciñais, parroquiais e entidades sociais do medio rural; asociacións da diáspora ourensá; entidades de acollida e integración de poboación inmigrante.

Rede Rural Nacional e redes europeas de desenvolvemento rural.

Próximos pasos

Tras a inscrición rexistral da Plataforma Cívica Milenio, e cando a primeira Asemblea ordinaria así o acorde, o Observatorio prevé as seguintes actuacións iniciais:

Designación da persoa coordinadora e do equipo inicial.

Diagnóstico inicial demográfico e do medio rural da provincia, accesible e divulgativo.

Apertura de conversas con interlocutores institucionais prioritarios (en particular Reto Demográfico, AGADER e os GDR ourensáns).

Coordinación inicial cos Observatorios de Acción Social, Educación e Mobilidade Sostible.

Primeira xornada pública sobre demografía e mundo rural en Ourense.

Identificación de convocatorias de financiamento compatibles (FEADER, LEADER, fondos para o reto demográfico).

Deseño do primeiro programa estable de actividades, a partir dos seis eixes definidos.

A demografía non é destino, pero condiciona moitos destinos. E o rural ourensán non é o que queda atrás da cidade: é a maior parte do territorio e, en moitos sentidos, a súa posibilidade máis singular de futuro. Pensalos xuntos, con datos e con tempo, é responsabilidade colectiva.